

Problemen med det svenska valsystemet

Svenska Dagbladet den 23 September 2010

Under veckan har det sett ut som om Alliansen skulle kunna få en majoritet av rösterna utan att vinna en majoritet av mandat. Det har väckt frågor om eventuella problem med det svenska systemet för att fördela mandat. Med undantag för förhållandet mellan fasta mandat och utjämningsmandat är dock mandatfördelningen till riksdagen så proportionerlig som i princip är möjligt. I Sverige finns de stora avvikelserna snarare på kommunnivå, där det är vanligt att en röstmajoritet inte leder till en mandatmajoritet.

I ett proportionellt valsystäm med mer än två partier är det oundvikligt att antingen ett parti, eller block av partier, kan få en röstmajoritet utan att få en mandatmajoritet. Mandatens odelbarhet gör att det alltid kommer att finnas en avvikelse mellan röstandelen och mandatandelen, som drivs av slumpen. Sannolikheten för en situation där en röstmajoritet inte leder till en mandatmajoritet minskar med antalet mandat som fördelas, men ökar med antalet partier som mandat ska fördelas mellan.

Den jämkade uddatalsmetoden som vi använder i Sverige, ger en viss fördel till stora partier i förhållande till den "vanliga" uddatalsmetoden. Det är för att "jämkningen" gör det relativt svårare för ett parti att få det första mandatet. Att "jämkningen" infördes på 1950-talet var också för att ge det relativt lilla Kommunistiska partiet en nackdel i mandatfördelningen.

På grund av småpartispärren har dock jämkningen ingen betydelse på riksdagsnivå så länge det finns tillräckligt många utjämningsmandat. I övrigt ger den jämkade uddatalsmetoden i princip ett så proportionerligt utfall som är möjligt.

När mandat fördelas i Sverige fördelas först 310 fasta mandat inom de respektive valkretsarna. I nästa steg används 39 utjämningsmandat för att radera ut avvikelser mellan röstandelar och mandatandelar som skapats i fördelningen av de fasta mandat. Under vissa förutsättningar finns det en risk att utjämningsmandaten inte räcker till för att radera ut de avvikelser som skapats i fördelningen av de fasta mandat. Detta var också vad som skedde i detta val, vilket ett tag även såg ut att avgöra om Alliansen skulle få en majoritet eller inte.

I slutändan blev det dock så att de otillräckliga utjämningsmandaten inte avgjorde valet. Om vi hade haft fler utjämningsmandat, eller bara en valkrets, så hade Alliansen fortfarande inte fått en majoritet. Dock visar årets val på de potentiella problem som kan skapas genom fördelningen av de fasta mandat. Dessa problem kan dock lösas relativt enkelt, utan att förlora den geografiska representationen i riksdagen. Tre enkla exempel på lösningar är:

* Fördela först alla mandat som om Sverige vore en enda valkrets, fördela sedan partiernas mandat mellan valkretsarna baserat på deras röster i respektive valkrets.

* Dubbla antalet utjämningsmandat.

* Ta bort "jämkningen" av uddatalsmetoden. Detta skulle ge en mindre avvikelse i fördelningen av de fasta mandat, vilket i sin tur skulle göra att det krävdes färre utjämningsmandat.

På kommunnivå finns de några utjämningsmandat. Det leder till att det är vanligt att en röstmajoritet inte leder till en mandatmajoritet. I vissa fall kan avvikelsen mellan röstandel

och mandatandel vara över 5 procentenheter för stora partier. Denna avvikelse blir större ju färre mandat som fördelas per valkrets. Avsaknaden av utjämningsmandat, i kombination med att det saknas en fast småpartispärr i kommunvalen, leder till att stora partier gynnas av ”jämknings” av uddatalsmetoden. Denna fördel blir större ju färre mandat det är per valkrets. I och med att antalet mandat och valkretsar bestäms av kommunerna själva inför varje val finns det därmed stora möjligheter för de styrande partierna i kommunen att rigga mandatfördelningen till sin fördel.

På kommunnivå finns det därmed både stora slumpmässiga avvikelser och systematiska fördelar till stora partier. Detta skulle man enkelt kunna komma till rätta med genom att införa samma system på kommunnivå som på riksdagsnivå, med någon av de ovan föreslagna korrigeringsarna. Det är viktigt att påpeka att detta inte skulle minska möjligheterna till en rättvis geografisk representation inom kommunen. De enda möjliga argumenten för att behålla det nuvarande systemet skulle vara att vi vill behålla slumpens stora roll i våra val eller ge en fördel till stora partier. Utifrån detta är det inte heller överraskande att det är våra två största partier, Socialdemokraterna och Moderaterna, som har motsatt sig en reform av det nuvarande systemet

OLLE FOLKE

assistent professor i statsvetenskap, Columbia University och Institutet för Näringslivsforskning (IFN)